

Kalathesa Sathapattayakam Thai:Ruean Thai, Designed by

Pinyo Suwankiri¹

กาลเทศะสถาปัตยกรรมไทย : เรือนไทยผลงานการออกแบบของ ภิญโญ สุวรรณคีรี²

Pracha Sangsayan³

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

pracha.s@chula.ac.th

ประชา แสงสายัณห์⁴

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

pracha.s@chula.ac.th

Phongsakorn Yimsawat⁵

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

phongsakorn.y@chula.ac.th

พงศกร ยิ้มสวัสดิ์⁶

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

phongsakorn.y@chula.ac.th

Received : 2023-05-10

Revised : 2023-06-08

Accepted : 2023-06-12

¹ Dr. Pinyo Suwankiri is a national artist in visual art (architecture) in 1993 and an architect who specializes in traditional Thai architectural

² ดร.ภิญโญ สุวรรณคีรี เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะ (สถาปัตยกรรม) ใน พ.ศ. 2537 และเป็นสถาปนิกผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย

³ Assistant Professor

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์

⁵ Assistant Professor

⁶ ผู้ช่วยศาสตราจารย์

Abstract

This article is a part of research which purposes to examine concepts and traditional house design of Pinyo Suwankiri. The research assumes that the idea comes from the design philosophy, “*kalathesa sathapattayakam Thai*” [appropriateness in Thai architecture]. The research methods include documentary data collection, field research, and an interview with the architect. Analyzing the data of 10 clusters of case studies, the study found that Thai architectural philosophy is related to the application of traditional Thai houses to suit today’s society. Case studies are divided into three groups: group 1, houses for commoners, group 2, residences of monks, and group 3, museums and offices for art and culture of educational institutions and governmental organizations.

The case studies of Thai houses demonstrate creative design strategies and effective development of house layouts that takes customs and proportions into account. Structural engineering and related mechanical systems are also considered. The application of local Thai wisdoms and beliefs help to create Thai houses that is suitable for today's society. All of these selected case studies reflect the design philosophy and identity of Pinyo Suwankiri in 3 important aspects: a national artist; an experience architect; and an educator who laid the foundation for the study of Thai architecture.

Keywords: *kalathesa sathapattayakam Thai*, Thai houses, Thai architectural design concept, Thai architectural design strategy, Pinyo Suwankiri

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาแนวความคิดและผลงานการออกแบบเรือนไทยภาคกลางของ ภิญโญ สุวรรณคีรี โดยมีสมมติฐานว่า แนวความคิดมาจากปรัชญาการออกแบบ “กาลเทศะสถาปัตยกรรมไทย” การวิจัยใช้ข้อมูลภาคเอกสาร การลงพื้นที่ศึกษา และการสัมภาษณ์ผู้ออกแบบ โดยวิเคราะห์ข้อมูลของเรือนไทยที่เป็นกรณีศึกษาจำนวน 10 หมู่ พบว่า ปรัชญากาลเทศะสถาปัตยกรรมไทย มีความเกี่ยวข้องกับการประยุกต์รูปแบบเรือนไทยเพื่อใช้งานในสังคมปัจจุบัน โดยแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 เรือนพักอาศัยของประชาชน กลุ่มที่ 2 เรือนพักอาศัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และกลุ่มที่ 3 พิพิธภัณฑ์และสำนักงานเพื่อการใช้สอยในเชิงศิลปวัฒนธรรมของสถาบันการศึกษาและหน่วยงานราชการ

เรือนไทยที่เป็นกรณีศึกษาแสดงให้เห็นถึงกลวิธีในการออกแบบเชิงสร้างสรรค์และพัฒนารูปแบบแผนผังเรือนหมู่ให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน โดยคำนึงถึงฉันทลักษณ์และสัดส่วนที่งดงามของเรือนไทยตลอดจนการประสานงานวิศวกรรมโครงสร้างและงานระบบที่เกี่ยวข้อง การประยุกต์ภูมิปัญญาไทย และการวิเคราะห์คติความเชื่อแบบโบราณ เพื่อให้ได้เรือนไทยที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน ซึ่งผลงานการออกแบบทั้งหมดนี้ได้สะท้อนปรัชญากาลเทศะสถาปัตยกรรมไทยและอัตลักษณ์ของ ภิญโญ สุวรรณคีรี ใน 3 ประเด็นสำคัญ คือ ในสถานะของศิลปินแห่งชาติ สถาปนิกผู้เชี่ยวชาญ และครูผู้วางรากฐานการศึกษาสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน

คำสำคัญ: กาลเทศะสถาปัตยกรรมไทย เรือนไทย แนวความคิดในการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย กลวิธีการออกแบบสถาปัตยกรรมไทย ภิญโญ สุวรรณคีรี

กาละเทศะสถาปัตยกรรมไทย : ปรัชญาการออกแบบของ ภิญโญ สุวรรณคีรี

จากการศึกษาผลงานการออกแบบเรือนไทยภาคกลางของ ภิญโญ สุวรรณคีรี ทำให้สามารถสรุปสาระทางความคิด ประเด็นสำคัญของปรัชญาการออกแบบกาละเทศะสถาปัตยกรรมไทยได้ดังนี้

กาละเทศะสถาปัตยกรรมไทย ปรัชญาการออกแบบของ ภิญโญ สุวรรณคีรี ท่านได้ให้คำอธิบายถึงความหมายของคำนี้ในเชิงการออกแบบว่า “...การทำงานออกแบบสิ่งสำคัญที่เราต้องคำนึงถึงนอกจากประโยชน์ใช้สอยแล้วฐานานุกรม คือ ความเหมาะสมที่จะใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมไทย และฐานานุกรมที่ดีของเจ้าของโครงการเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงโดยเลือกรูปแบบฉันทลักษณ์ของสถาปัตยกรรมไทยให้เหมาะสม เช่น เรื่องทางศาสนา หรือสถาบันพระมหากษัตริย์ พ่อค้า หรือประชาชน ก็ต้องเลือกฉันทลักษณ์และรูปแบบให้เหมาะสมถูกต้องตามหลักการตลอดจนถึงการคำนึงถึงโครงสร้าง วัสดุ การประดับตกแต่งให้เหมาะสมกับเทคโนโลยีและความก้าวหน้าที่เปลี่ยนไป...” (Pinyo Suwankiri, personal communication, February 10, 2023)

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายกรณีศึกษา

Source: Piyanut Suwankiri, n.d. JPG.

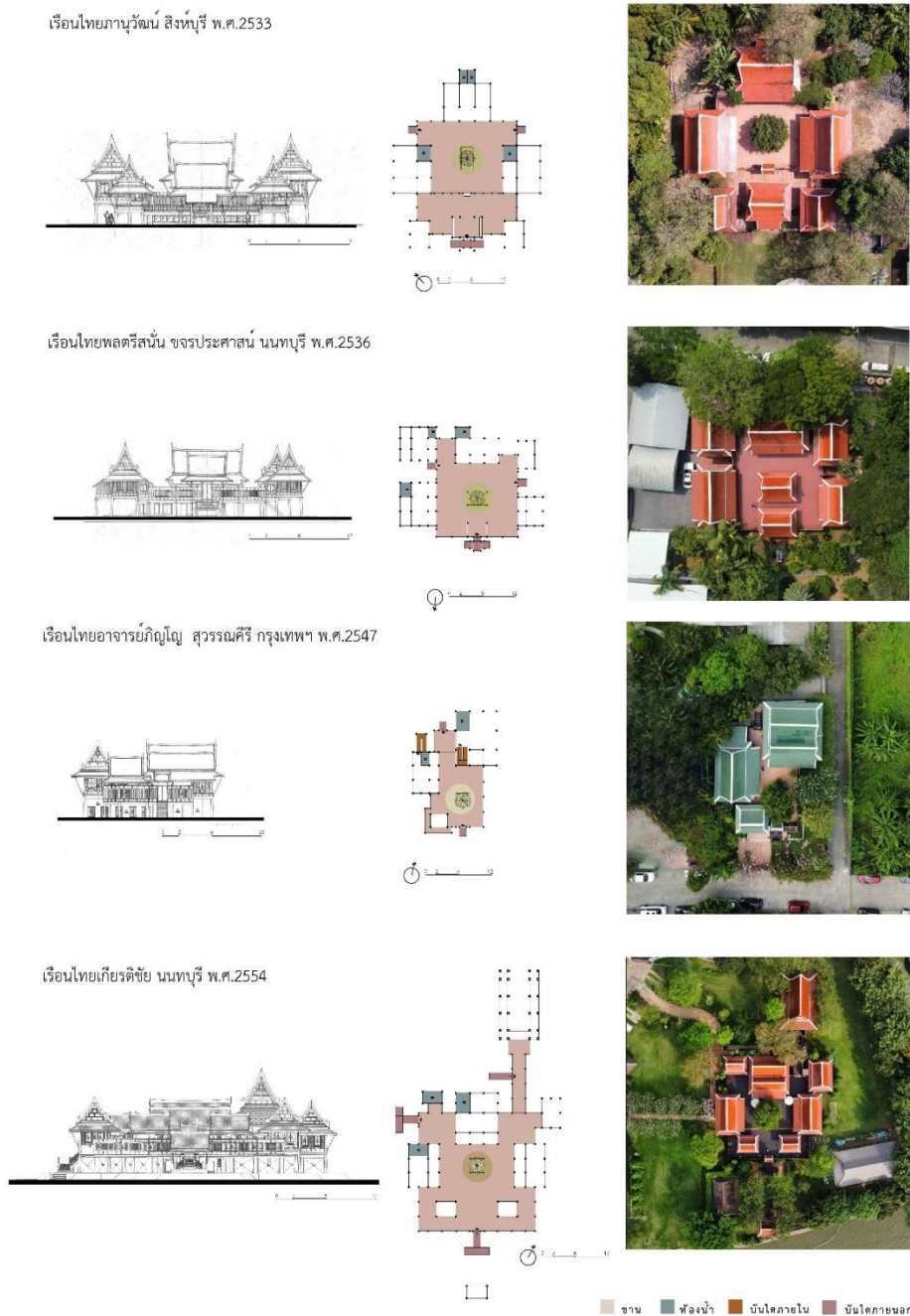
ตารางที่ 1 ข้อมูลกรณีศึกษา

ที่	ผลงาน	ที่ตั้ง	ปี	วัตถุประสงค์โครงการ
1	ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	กรุงเทพฯ	2531	พิพิธภัณฑ์และสำนักงาน
2	เรือนไทยเสถียรธรรมสถาน	กรุงเทพฯ	2533	เรือนพักอาศัย-พุทธศาสนา
3	เรือนไทยภานุวัฒน์	จ.สิงห์บุรี	2533	เรือนพักอาศัย-ประชาชน
4	เรือนไทยพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์	จ.นนทบุรี	2536	เรือนพักอาศัย-ประชาชน
5	เรือนไทยสำนักงานกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก	จ.นนทบุรี	2542	พิพิธภัณฑ์และสำนักงาน
6	เรือนไทยอาจารย์ภิญโญ สุวรรณคีรี	กรุงเทพฯ	2547	เรือนพักอาศัย-ประชาชน
7	เรือนไทยมหาวิทยาลัยกรุงเทพ	จ.ปทุมธานี	2548	พิพิธภัณฑ์และสำนักงาน
8	กุฏิหมู่วัดพัคคาราม	จ.สุพรรณบุรี	2549	เรือนพักอาศัย-พุทธศาสนา
9	เรือนหมู่ 8 ทูลกระหม่อมแก้ว พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาไทย	จ.นครนายก	2552	พิพิธภัณฑ์และสำนักงาน
10	เรือนไทยเกียรติชัย	จ.นนทบุรี	2554	เรือนพักอาศัย-ประชาชน

Source: Pracha Sangsayan

กรณีศึกษาเรือนไทยภาคกลางทั้ง 10 หมู่ เป็นผลงานการออกแบบระหว่าง พ.ศ. 2531-2554 เมื่อพิจารณาจากหลักปรัชญาการสถาปัตยกรรมไทยแล้วสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

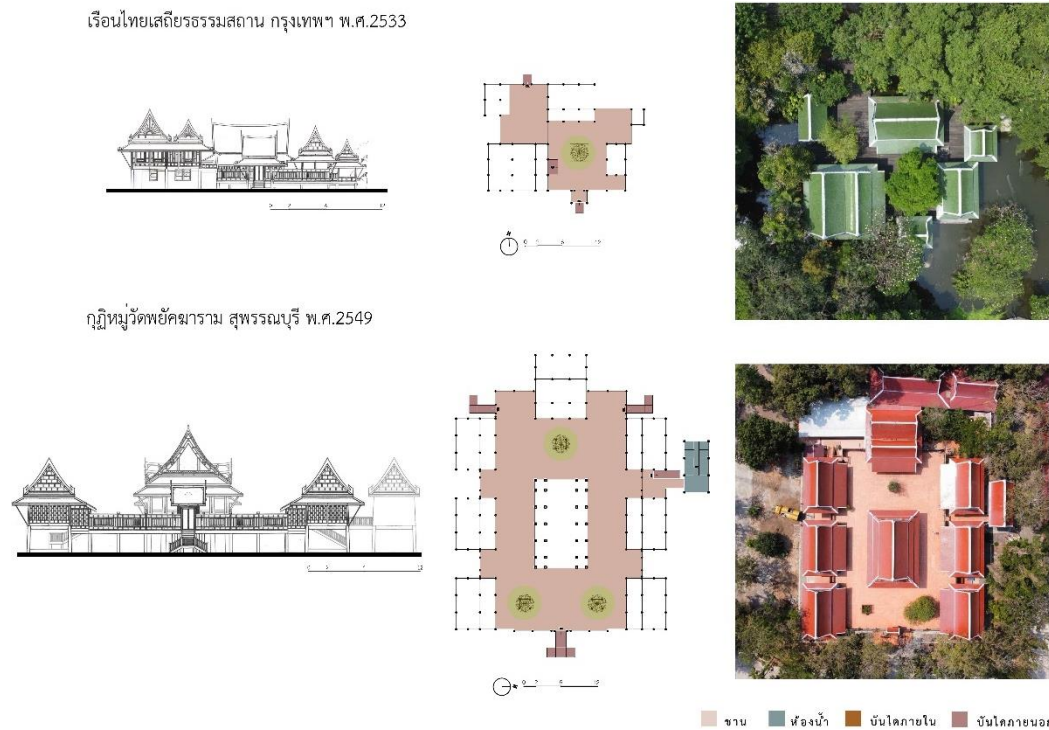
กลุ่มที่ 1 เรือนพักอาศัยของประชาชน จำนวน 4 หมู่ ได้แก่ เรือนไทยภานุวัฒน์ จังหวัดสิงห์บุรี เรือนไทยพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ จังหวัดนนทบุรี เรือนไทยอาจารย์ภิญโญ สุวรรณคีรี กรุงเทพฯ และเรือนไทยเกียรติชัย จังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ 2 รูปตัด ผังพื้นและภาพถ่ายทางอากาศเรือนไทยประเภทเรือนพักอาศัยของประชาชน

Source: Adapted from Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri] by Piyanut Suwankiri, 2018. Amarin.

กลุ่มที่ 2 เรือนพักอาศัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จำนวน 2 หมู่ ได้แก่ เรือนไทยเสถียรธรรมสถาน กรุงเทพฯ และกุฏิหมู่วัดพยัคฆาราม จังหวัดสุพรรณบุรี

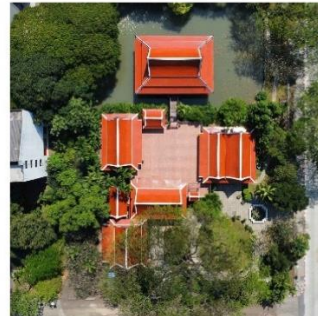
ภาพที่ 3 รูปตั้ง ผังพื้นและภาพถ่ายทางอากาศเรือนไทยประเภทเรือนพักอาศัยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา

Source: Adapted from Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri] by Piyanut Suwankiri, 2018. Amarin.

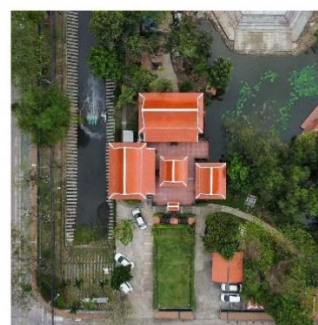
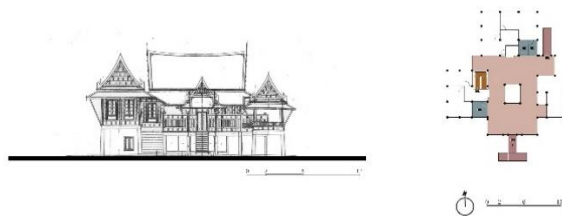
กลุ่มที่ 3 พิพิธภัณฑสถานและสำนักงานเพื่อการใช้สอยในเชิงศิลปวัฒนธรรม จำนวน 4 หมู่ ได้แก่ ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ เรือนไทยมหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ จังหวัดปทุมธานี เรือนไทยสำนักงานกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก จังหวัดนนทบุรี และเรือนหมู่ ๓ หอพระหม่อมแก้ว⁷ พิพิธภัณฑสถานปญญาไทย จังหวัดนครนายก

⁷ เป็นชื่อเฉพาะที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒตั้งขึ้นเพื่อถวายเป็นศรีรัตนสุรณ์แด่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีในฐานะที่พระองค์ทรงสำเร็จการศึกษาศุภชัยบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

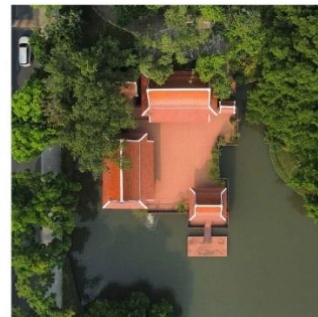
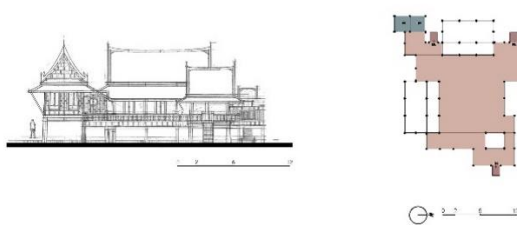
ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพฯ พ.ศ.2531

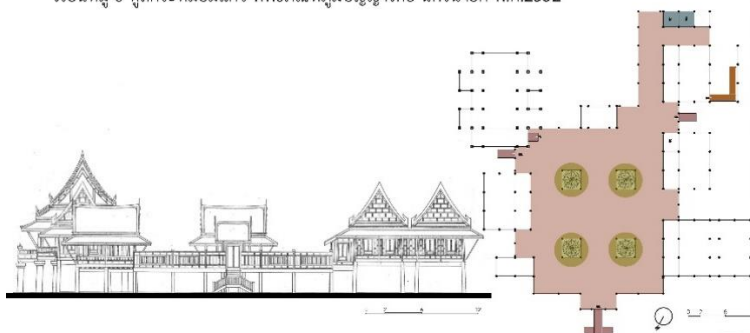
เรือนไทยสำนักงานกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก นนทบุรี พ.ศ.2542

เรือนไทยมหาวิทยาลัยกรุงเทพฯ ปทุมธานี พ.ศ.2548

เรือนหมู่ ๖ พูลกระหม่อมแก้ว พิพิธภัณฑ์ภูมิปัญญาไทย นครนายก พ.ศ.2552

ภาพที่ 4 รูปตั้ง ผังพื้นและภาพถ่ายทางอากาศเรือนไทยประเภทพิพิธภัณฑ์และสำนักงานเพื่อการใช้สอยในเชิงศิลปวัฒนธรรม

Source: Adapted from Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri] by Piyanut Suwankiri, 2018. Amarin.

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องกลวิธีการออกแบบ แนวความคิด การวางแผนผังเรือนหมู่ การออกแบบรูปทรงเรือนไทย การออกแบบโครงสร้างและงานระบบ การประยุกต์ภูมิปัญญาไทย และคติความเชื่อต่าง ๆ ทำให้สามารถสรุปประเด็นเรื่อง กาลเทศะสถาปัตยกรรมไทย และอัตลักษณ์ของ ภูมิภาค สุพรรณบุรี ในงานออกแบบได้ดังต่อไปนี้

กาลเทศะรูปทรงสถาปัตยกรรมไทย

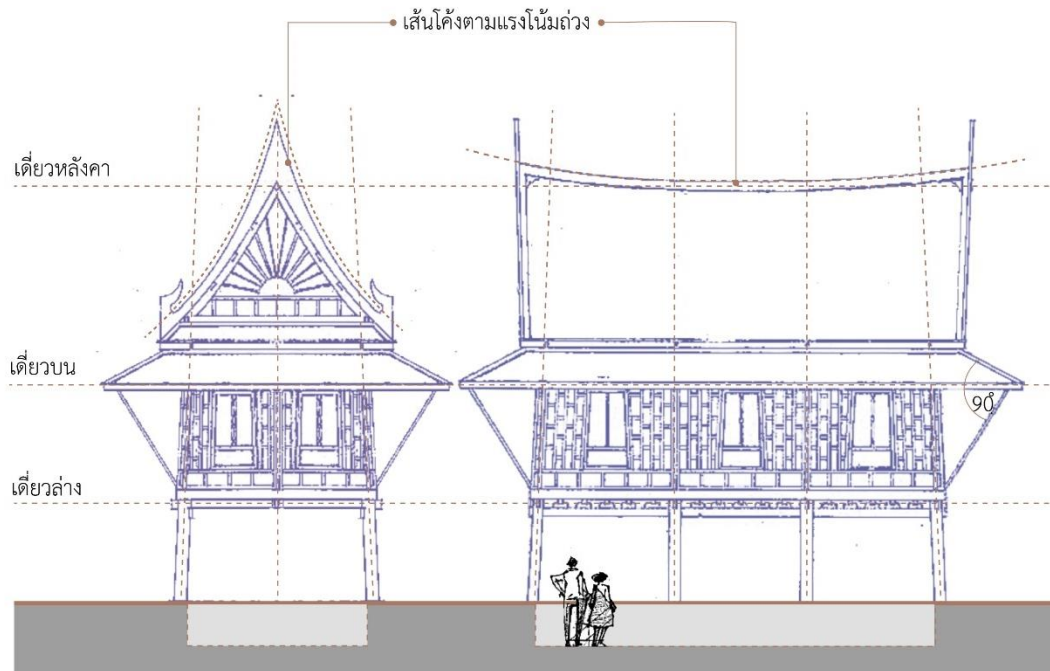
การออกแบบรูปทรงเรือนไทยของ ภูมิภาค สุพรรณบุรี จะมีความถูกต้องในเรื่องฉันทลักษณ์เป็นจุดเริ่มต้น ขนาดสัดส่วนของเรือนสอดคล้องกับการใช้งาน ความงดงามที่ลงตัวของผู้ออกแบบอธิบายว่า

“...รูปทรงของเรือนไทยอันเกิดจากการกำหนดสัดส่วนของเรือน ตั้งแต่องค์ในการลั่นเสา ความสูงของเดี่ยวน (ส่วนจากหลังรอดไปถึงท้องเต้า) และเดี่ยวล่าง (ส่วนจากพื้นดินไปถึงหลังรอด) ที่ต้องได้สัดส่วนพอดีกัน โดยถ้ามีส่วนบนเตี้ยแต่เสาสูงมาก ก็จะเรียกว่า “อาคารหอบพื้น” และถ้าช่วงล่างของเสาเตี้ยแต่ข้างบนสูงมากก็จะเรียกว่า “ข่มพื้น” ซึ่งถือว่าเป็นเรือนที่ไม่เป็นมงคล...” (Piyanut Suwankiri, 2018: 35)

หลักการกำหนดสัดส่วนเรือนของ ภูมิภาค สุพรรณบุรี สอดคล้องกับตำราการปลูกเรือนในหนังสือเรื่องประเพณีการปลูกเรือน-แต่งงาน ของ พระยาอนูมานราชชน ที่กล่าวว่า “...ถ้าปลูกเรือนวัดแต่ดินขึ้นไปถึงรอดเท่าเดียว ดินก็ นี่หมายความว่า เรือนที่มีเดี่ยวนกับเดี่ยวล่างเท่ากันเป็นดี...” (Phraya Anuman Ratchadhon, 1989: 14-15) นอกจากนี้ ภูมิภาค สุพรรณบุรี ยังได้อธิบายเพิ่มเติมถึงเรื่องการกำหนดทรงหลังซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการกำหนดรูปทรงของเรือนไทยให้สมบูรณ์

“...จนถึงทรงหลังคาที่ต้องมีทรงเข้ากับอาคารได้ดี ทรงหลังคา ได้แก่ “ทรงยักษ์ ทรงนาง ทรงพระ” โดยรูปทรงของทุกส่วนมีความสัมพันธ์กัน ถ้าส่วนใดผิดเพี้ยนไม่ถูกต้องก็ไม่สามารถเป็นเรือนไทยที่มีความสวยงามได้...” (Piyanut Suwankiri, 2018: 35)

กรณีศึกษาเรือนไทยภาคกลางทั้ง 10 หมู่ พบว่า ส่วนใหญ่สัดส่วนของเรือนเดี่ยวนและเดี่ยวล่าง สอดคล้องกับหลักการออกแบบรูปทรงเรือนไทยข้างต้น ซึ่งในการออกแบบเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์พื้นที่ได้จนเรือนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้ออกแบบจึงใช้วิธียกระดับพื้นชั้นล่างให้ต่ำกว่าระดับดินถมโดยรอบเรือนเพื่อรักษาสัดส่วนของเรือน

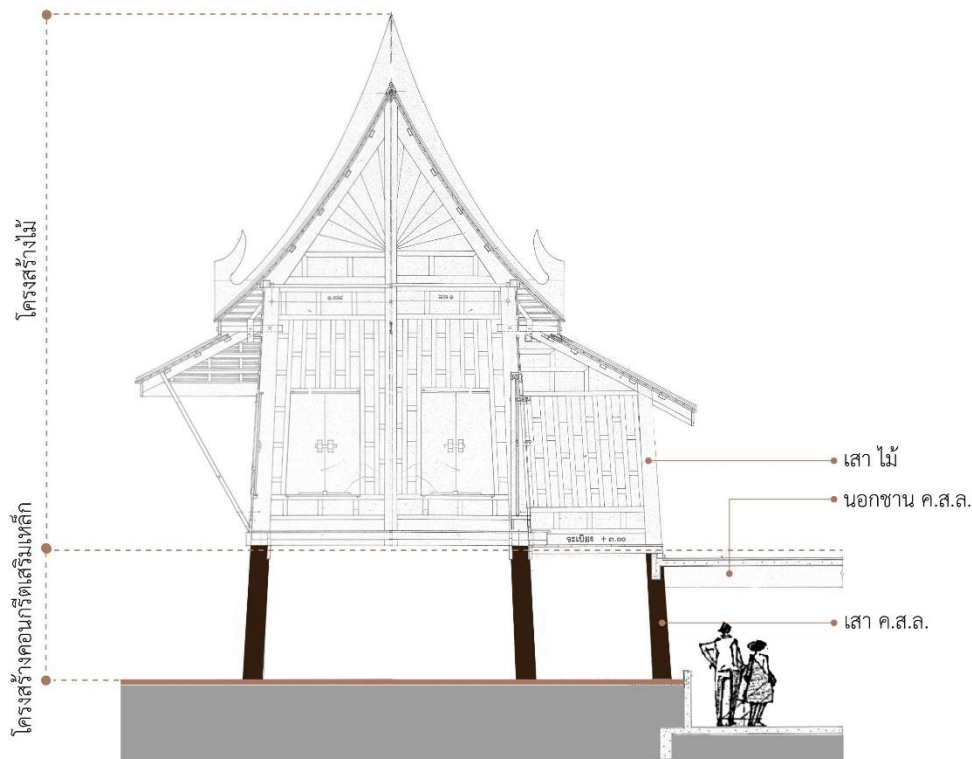
ภาพที่ 5 ฉันทลักษณ์การออกแบบรูปทรงเรือนไทยภาคกลาง ของ ภิญโญ สุวรรณคีรี

Source: Adapted from Office of Physical Resources Management, Chulalongkorn University, n.d. JPG.

กาลเทศะโครงสร้างสถาปัตยกรรมไทย

จากกรณีศึกษาพบว่า ภิญโญ สุวรรณคีรี เลือกใช้รูปแบบโครงสร้างและวัสดุโดยคำนึงถึงความถูกต้อง ความเหมาะสมในแง่การใช้งาน และความมั่นคงแข็งแรง ซึ่งพบว่าในส่วนของเสาเรือนมีการออกแบบให้เป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กในส่วนเดี๋ยวล่าง และต่อด้วยเสาไม้ในส่วนเดี๋ยวบุน ส่วนโครงสร้างหลังคาโดยมากเป็นการเปิดให้เห็นโครงสร้างไม้แบบเรือนไทย แต่ก็มีในบางโครงการที่ออกแบบให้มีฝ้าเพดานปิดมิดชิดเรียบร้อย เพื่อติดตั้งงานระบบอาคารที่อยู่เหนือฝ้าเพดาน

พื้นที่บริเวณนอกชานซึ่งมีความกว้างใหญ่ ถูกออกแบบให้เป็นโครงสร้าง เสา คาน พื้น คอนกรีตเสริมเหล็กเพราะเป็นบริเวณที่ต้องตากแดดตากฝน อีกทั้งเพื่อการใช้งานพื้นที่ได้ถุนได้อย่างมีประสิทธิภาพเต็มที่ อย่างไรก็ตามบางโครงการที่เจ้าของต้องการลักษณะของนอกชานเป็นไม้ ก็มีการออกแบบในระบบเสาและคานคอนกรีต ส่วนตงและพื้นเป็นไม้ เช่น เรือนไทยเสถียรธรรมสถาน เรือนไทยเกียรติชัย เป็นต้น

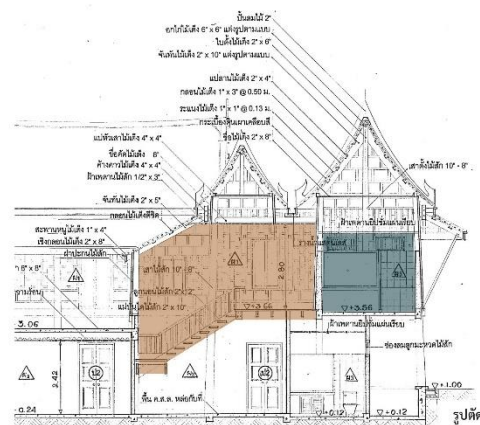
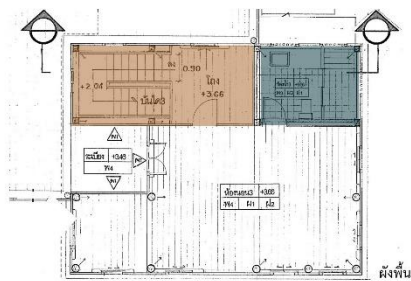
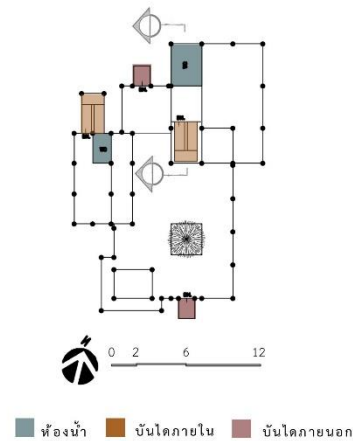
ภาพที่ 6 รูปตัดแสดงรูปแบบโครงสร้างเรือนไทยภาคกลาง ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Source: Adapted from Office of Physical Resources Management, Chulalongkorn University, n.d. JPG.

กาลเทศะสถาปัตยกรรมไทยกับการใช้งานในปัจจุบัน

จากการศึกษาพบว่า แนวทางการออกแบบของ ภิญโญ สุวรรณคีรี ให้ความสำคัญกับการใช้งานในชีวิตประจำวันที่เป็นปัจจุบัน โดยการเพิ่มส่วนบริการ เช่น ห้องน้ำและบันไดเข้าไปภายในเรือนไทยชั้นบน โดยที่ไม่ทำให้รูปแบบภาพรวมของเรือนไทยเสียฉันทลักษณ์ไปจากเดิม ถ้าเป็นเรือนพักอาศัย ห้องน้ำมักถูกจัดให้อยู่ในบริเวณระเบียง หรือต่อพาไลด้านสกัด หรือต่อเป็นห้องน้ำเพิ่มออกมาที่ฝายชานด้านยาวของเรือน ส่วนถ้าเป็นสำนักงานหรือพิพิธภัณฑ์จะแยกห้องน้ำออกเป็นเรือนต่างหากเพื่อความสะดวกในการใช้งาน ซึ่งห้องน้ำเหล่านี้จะถูกออกแบบให้มีโครงสร้าง เสา คาน พื้น เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังก่ออิฐฉาบปูนกรุกระเบื้องด้านใน และกรุแผงฝ้าไม้ด้านนอกทำให้ดูกลมกลืนกับเรือนหลังอื่น ๆ

ส่วนบันได มี 2 ลักษณะ คือ บันไดหลักและบันไดรอง ใช้ขึ้นลงบริเวณนอกชานเรือนซึ่งเป็นแบบแผนตามฉันทลักษณ์เรือนไทย ก็จะมีการออกแบบบันไดภายในของแต่ละเรือนเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่เรือนชั้นบนกับชั้นล่างในบริเวณระเบียงหรือบริเวณพาไลที่ยื่นออกมาทางด้านสกัดของเรือน บันไดเหล่านี้จะช่วยทำให้การสัญจรสมบูรณ์ขึ้น ผู้ใช้สามารถเชื่อมการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่างและชั้นบนของเรือนได้จากภายในเรือน

ภาพที่ 7 แผนผังและรูปตัด แสดงการออกแบบบ้านโคและห้องน้ำในเรือนไทยอาจารย์วิทยุ สุวรรณศิริ

Source: Adapted from Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri] by Piyanut Suwankiri, 2018. Amarin.

กาละเทศะสถาปัตยกรรมไทยกับการออกแบบงานระบบอาคาร

จากการศึกษาพบว่า วิทยุ สุวรรณศิริ ให้ความสำคัญกับการประสานงานระบบไฟฟ้า ระบบสุขาภิบาลและระบบปรับอากาศ ให้เข้าอยู่กับเรือนไทยตามความจำเป็นของพื้นที่ใช้สอยเป็นหลัก

งานระบบไฟฟ้า แผงควบคุมระบบไฟฟ้าถูกจัดเก็บในตำแหน่งที่เหมาะสมเรียบร้อย บางแห่งก็ซ่อนในที่ลับตาเพื่อให้ภาพรวมของบรรยากาศเรือนดูไม่แปลกแยก เช่น เรือนไทยอาจารย์วิทยุ สุวรรณศิริ⁸

งานระบบสุขาภิบาล ส่วนใหญ่แล้วจะเดินท่อภายใต้พื้นหรือเหนือฝ้าเพดาน โดยท่อแนวตั้งถูกจัดเก็บในช่องท่ออย่างเรียบร้อย แต่ก็มีบ้างเช่นกันที่จำเป็นต้องเดินลอยอยู่ภายนอก เช่น ท่อระบายน้ำฝน ระบบระบายน้ำบนนอกชานเรือน บางแห่งได้รับการออกแบบรายละเอียดของรางฝาท่อระบายน้ำได้อย่างเรียบร้อย เช่น เรือนไทยภานุวัฒน์

⁸ อ้างอิงชื่อตามการเผยแพร่ในหนังสือ ชีวิตและผลงาน รศ.ดร.วิทยุ สุวรรณศิริ โดย ปิยนุช สุวรรณศิริ

ระบบปรับอากาศ โดยส่วนใหญ่เป็นระบบแยกส่วน (split type) จากการศึกษาพบว่า บางโครงการมีการออกแบบติดตั้งคอยล์เย็นเครื่องปรับอากาศ (FCU) เหนือฝ้าเพดาน และเดินท่อลมมายังหัวจ่ายแนวยาว (slot) มีช่องบริการ (service) และดึงอากาศกลับ (return air grille) ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้ภาพรวมของงานดูเรียบร้อย เช่น เรือนไทยพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ บางโครงการเลือกใช้คอยล์เย็นแบบติดผนัง (wall type) และแบบฝังในฝ้าเพดานให้ลม 4 ทิศทาง (4 way cassette type) เช่น เรือนไทยอาจารย์ภิญโญ สุวรรณคีรี และเรือนไทยเกียรติชัย ส่วนคอยล์ร้อน (CDU) ถูกออกแบบให้จัดวางในระยะเวลาที่เหมาะสมกับการติดตั้ง ซึ่งผู้ออกแบบให้ความเห็นว่ามีความจำเป็นต้องมีและควรยอมรับได้ เพราะอุปกรณ์เหล่านี้มีมาตรฐานการติดตั้งและระยะเวลาที่ต้องดูแลรักษา

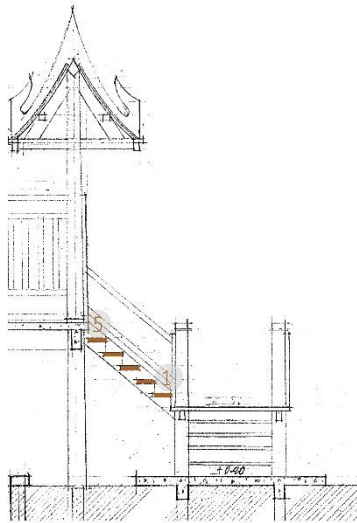
ภาพที่ 8 งานระบบปรับอากาศเรือนไทยพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ (บน) งานระบบปรับอากาศเรือนไทยอาจารย์ภิญโญ สุวรรณคีรี (ซ้ายล่าง) การออกแบบวางระบายน้ำเรือนไทยภานุวัฒน์ (ขวาล่าง)

Source: Pracha Sangsayan, February 10, 2013. JPG.

กาลเทศะสถาปัตยกรรมไทยกับคติความเชื่อในการปลูกเรือน

จากการสัมภาษณ์ ภิญโญ สุวรรณคีรี ให้ความเห็นเรื่องคติความเชื่อว่า “...ผู้ออกแบบควรต้องศึกษาแล้วนำมาวิเคราะห์ทำความเข้าใจให้ถูกต้องถึงที่มาที่ไปของความเชื่อเหล่านั้นว่ามีคำอธิบายอันเป็นเหตุและผลอย่างไร ตัวอย่างเช่น เรื่องไม้ที่ห้ามนำมาใช้ปลูกเรือน เช่น ไม้มะค่า เป็นเรื่องของอาการเสียงและคำว่า “ค่า” ที่พ้องเสียงกับ “ค่า” อันเป็นสิ่งที่ไม่มงคลนัก ไม้ตะเคียน ที่เชื่อว่ามีผีนางตะเคียนนั้น ธรรมชาติของไม้ตะเคียนมียางมากเมื่อนำมาใช้ปลูกเรือน ยางที่ไหลออกจากตาไม้มีสีคล้ายเลือดใส ๆ ทำให้คนผู้อยู่อาศัยจิตใจไม่สบายได้ เรื่อง “บันไดขึ้นคูบันไดผี บันไดขึ้นคืบบันไดคน” อธิบายได้จากหลักการเดินขึ้นลงของคนเพื่อการทรงตัวที่ดี ธรรมชาติของคนจึงมักใช้เท้าข้างที่ถนัดเป็นเท้าหลักนำก่อน ประกอบกับเรือนไทยช่วงที่เปลี่ยนระดับจากบันไดขึ้นสุดท้ายไปยังนอกชานต้องก้าวข้ามกรอบเช็ดหน้าและธรณีประตู การกำหนดจำนวน

ชั้นบันไดเป็นเลขคี่ จะทำให้การขึ้นและการเดินปลอดภัย และเรื่องอื่น ๆ เช่น การไม่ปลูกเรือนขวางตะวันซึ่งจะทำให้เรือนโดนแดดช่วงบ่ายเต็มที่ ผู้อาศัยก็จะร้อน การไม่ปลูกเรือนคร่อมตอ ซึ่งธรรมชาติบ้านเราอยู่ในเขตร้อนชื้น ปลูกและแมลงต่าง ๆ มาก ต่อไม้ที่ปลูกจะนำมาซึ่งปัญหาเหล่านี้ คติความเชื่อจึงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาวิเคราะห์ให้เข้าใจถึงเหตุและผล การออกแบบเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมอย่างมีหลักการ เป็นต้น...” (Pinyo Suwankiri, personal communication, February 10, 2023)

ภาพที่ 9 การออกแบบจำนวนชั้นบันไดเป็นเลขคี่ แบบก่อสร้างเรือนไทยพลตรีสนั่น ขจรประศาสน์

Source: Adapted from Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri] by Piyanut Suwankiri, 2018. Amarin.

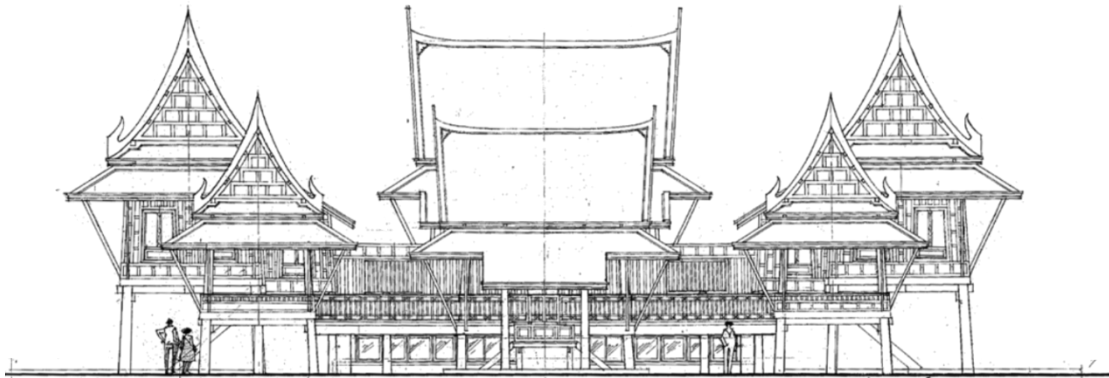
อัตลักษณ์ของ ภิญโญ สุวรรณคีรี ในงานออกแบบเรือนไทยภาคกลาง

ภิญโญ สุวรรณคีรี จบการศึกษาในหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิตจาก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย (University of Pennsylvania) เมืองฟิลาเดลเฟีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งท่านได้อธิบายว่าในการศึกษาระดับมหาบัณฑิต ท่านเลือกวิชาเอกคือสถาปัตยกรรมและวิชาโทคือผังเมือง ซึ่งมีส่วนทำให้ท่านมีความคิดและมุมมองที่ทั้งกว้างและลึก ส่วนการศึกษาด้วยตนเองนั้น ท่านเริ่มหัดเขียนลายกับพระครูพุทธมรรธาริในครั้งยังเป็นเด็ก และมีนิสัยใฝ่รู้ที่จะศึกษาจากงานครูในอดีต โดยการพาตัวเองไปดูงานต่าง ๆ ของพระอารามหลวงทั้งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากช่างแขนงต่าง ๆ เมื่อรวมกับอุปนิสัยการรู้จักคิดวิเคราะห์ แยกแยะ และทักษะทางศิลปะ เช่น การเขียนภาพการ์ตูนซึ่งต้องจับบุคลิกสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ในฉับพลันและชัดเจน ส่งผลให้งานออกแบบเรือนไทยของ ภิญโญ สุวรรณคีรี มีความชัดเจนและเฉพาะตัวในด้านต่าง ๆ ดังนี้

การสร้างสรรคงานแบบศิลปิน

ภิญโญ สุวรรณคีรี มักจะสอนลูกศิษย์โดยใช้คำจำกัดความว่า “เพี้ยน” ซึ่งแสดงถึงความถูกต้องแม่นยำของสัดส่วนอาคารในภาพรวมจนถึงรายละเอียด

การออกแบบเรือนไทยนอกจากจะต้องตามรูปแบบฉันทลักษณ์แล้วยังพบว่า กลวิธีการออกแบบเฉพาะตัว คือ การเขียนขึ้นรูปตั้งให้ได้ความถูกต้องและมีสัดส่วนที่งดงามก่อน จากนั้นจึงกำหนดขนาดส่วนของงานจากการเขียน “คน” (human scale) เข้าไปในแบบ ซึ่งวิธีการออกแบบในลักษณะนี้ผู้ออกแบบให้คำอธิบายว่า “งานออกแบบนั้นเป็น “อาร์ต” (art) ไม่ใช่การออกแบบที่เป็น “ไซเอนซ์” (science)”

ภาพที่ 10 การกำหนดขนาดส่วนของเรือนไทยจากการเขียนคนในรูปตั้ง

Source: Adapted from Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri] by Piyanut Suwankiri, 2018. Amarin.

การทำงานออกแบบในกลวิธีดังกล่าวนี้เป็นการคิดวิเคราะห์ในเรื่อง รูปทรง ที่ว่าง โครงสร้างและการประดับตกแต่ง เป็นอย่างดีแล้วภายใต้หลักการ “เคารพและเชื่อในแบบ” ที่เป็นภาพรวมของโครงการ ส่วนการทำแบบขยายต่าง ๆ ก็เกิดภายหลังจะใช้ระยะที่ได้จากแบบรูปตั้งเป็นหลัก เมื่อเข้าสู่ขั้นตอนการทำแบบขยายก็ออกแบบให้สอดคล้องกับวัสดุ กรรมวิธี และความกลมกลืนของขนาดส่วนในภาพรวมทั้งหมดของอาคาร

ในกรณีศึกษาได้มีการตรวจสอบขนาดและมิติระยะต่าง ๆ ในแบบสถาปัตยกรรม พบว่า ขนาดความกว้าง ความยาว และความสูงของเรือนในหลาย ๆ โครงการ มีขนาดของเรือนที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ประสานการใช้งานและตามบริบทแวดล้อม ซึ่งมาจากความรู้สึกและจินตนาการของ ภิญญ สุวรรณศิริ ขณะที่ออกแบบ

เรื่องสัดส่วนเรือนไทยนี้ ภิญญ สุวรรณศิริ มักเน้นเตี้ยแบนและเตี้ยล่างพอ ๆ กันเป็นส่วนใหญ่ ภาพรวมรูปทรงอาคารดูสันทัดหะมัดหะแมง มีความมั่นคงสง่างาม (dignity) เป็นสำคัญ ลักษณะความโค้งของเส้นสายในงานออกแบบมาจากความงามของเส้นเชือกที่เกิดจากแรงโน้มถ่วงธรรมชาติแล้วปรับให้สบายตาขึ้น ขนาดเสาและการล้อมเสาเรือนสอบเอียงเพื่อให้ได้รูปทรงที่ดูมั่นคงแข็งแรงสมส่วนกับความสูงของเรือน ทุกองค์ประกอบในรูปตั้งเมื่อหรีตามองแล้วจะประสานกลมกลืนกันในเรื่องขนาดและสัดส่วน

สถาปัตยกรรมไทยของ “นายช่างใหญ่”

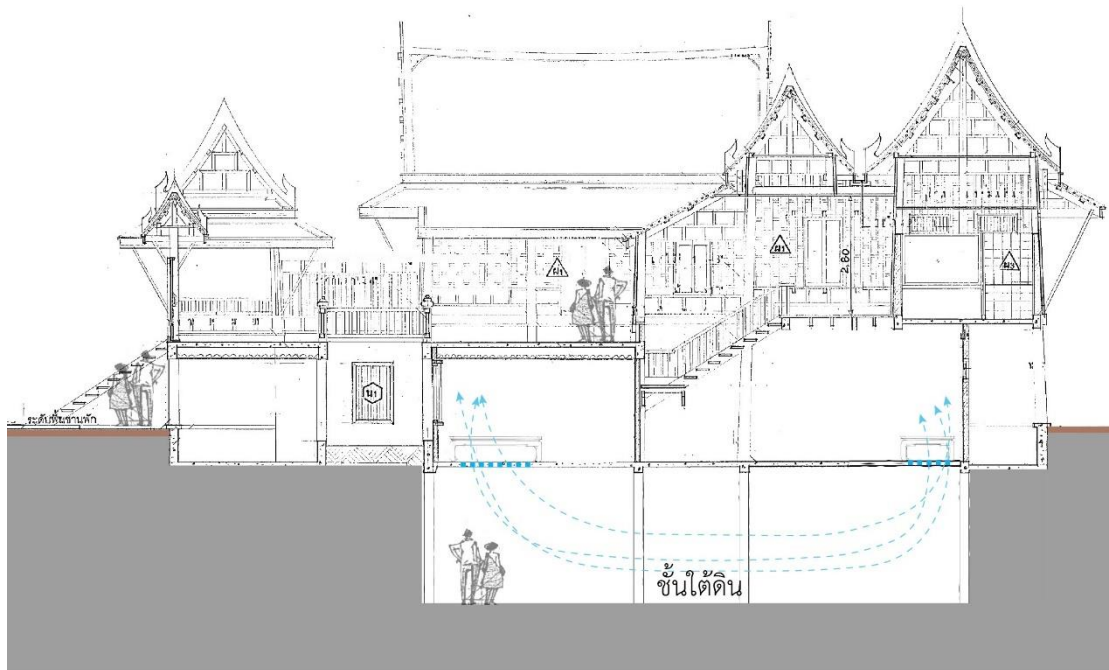
ในการเรียนการสอนนั้น ภิญญ สุวรรณศิริ จะสอนลูกศิษย์ให้เป็น Master of martial กล่าวคือ บทบาทหน้าที่ของสถาปนิกในมุมมองของผู้ออกแบบคือ การเป็นนายช่างใหญ่ที่ต้องมีความรู้ในเรื่องวัสดุและกรรมวิธีการก่อสร้าง การสร้างสรรค์งานด้านสถาปัตยกรรมไทยทุกเรื่องทุกอย่าง สามารถออกแบบเขียนแบบไปจนถึงการปั้นและการแกะสลักให้ช่างในแต่ละกลุ่ม

งานทำตามได้ อย่างไรก็ตามจากกรณีศึกษาทำให้พบลักษณะเฉพาะตัวบางอย่างในประเด็นเรื่องวัสดุ กรรมวิธี และสีในงานออกแบบ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ของผู้ออกแบบที่ปรากฏในผลงาน มีการคุมโทนสีให้อยู่ในกลุ่มที่มีความเป็นไทย มีวิธีคิดเรื่องสีในแบบคนไทย เช่น สีประจำวันเกิด โดยส่วนใหญ่จะใช้จำนวนสีค่อนข้างน้อย ภาพรวมของงานจึงดูทันสมัยอยู่ตลอดเวลา

ครูผู้ สืบสาน สร้าง สอน สถาปัตยกรรมไทย

หัวใจหลักของการทำงานที่ ภิญโญ สุวรรณคีรี พุดและสอนอยู่เสมอคือ ความเป็นครู ความเป็นแบบอย่างที่ถูกต้องให้กับลูกศิษย์ ทำให้การทำงานทุกชิ้นนอกจากจะต้องทำให้ดีที่สุดแล้วยังต้องเป็นอุปกรณ์การศึกษาให้กับลูกศิษย์ในภายภาคหน้าได้ “...การเรียนการสอนสถาปัตยกรรมไทยนี้เป็นของคนไทยเรื่องของสถาปัตยกรรมไทยนั้นถ้าเราผิดแล้วใครจะถูก...” (Pinyo Suwankiri, personal communication, February 10, 2023) ท่านมักกล่าวสอนลูกศิษย์อยู่เสมอว่าอาจารย์สอนได้แค่ 30% ที่เหลือลูกศิษย์ต้องไปเรียนรู้คิดวิเคราะห์ให้ได้ด้วยตนเอง “...การเรียนสถาปัตยกรรมไทยนั้นเรียนได้ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่...” (Pinyo Suwankiri, personal communication, February 10, 2023) ท่านพยายามอย่างยิ่งที่จะปลูกฝังนิสัยและความเข้าใจในศาสตร์ของสถาปัตยกรรมไทยให้กับลูกศิษย์ ถึงขั้นที่ว่าการเรียนการสอนด้านสถาปัตยกรรมไทยนั้นต้องเรียนแบบไทย คือ มีการไหว้ครูมอบตัวเป็นศิษย์ต่ออาจารย์ การเรียนรู้จากชีวิตและการทำงานของครู ท่านเปิดบ้านต้อนรับลูกศิษย์ทุกคนที่มาจากทุกทิศทุกทางที่บ้านให้เป็นอุปกรณ์การเรียนของลูกศิษย์

การเป็นแบบอย่างของการคิดวิเคราะห์เรื่องต่าง ๆ ทำให้ลักษณะของงานออกแบบมีที่มาที่ไป สามารถอธิบายแนวคิดรูปแบบ ตลอดจนการค้นคว้าวัสดุและวิธีสร้างสรรค์งานขึ้นมาใหม่ ซึ่งสิ่งนี้เป็นภารกิจสำคัญของความเป็นครูที่ ภิญโญ สุวรรณคีรี ทำมาโดยตลอด ผลงานออกแบบจึงปรากฏความใหม่ มีพลังสร้างสรรค์ เป็นนวัตกรรมที่ทรงคุณค่า แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาความรู้อย่างมากมาย ดังตัวอย่างที่สำคัญ คือ เรือนไทยอาจารย์ภิญโญ สุวรรณคีรี ที่คำนึงถึงความจำเป็นของชีวิตในปัจจุบัน การตระหนักในมูลค่าและคุณค่าของที่ดินจึงได้ออกแบบเรือนไทยหมื่นให้มีชั้นใต้ดิน ซึ่งได้ผสมผสานองค์ความรู้ภูมิปัญญาไทยโดยเอาหลักการระบายอากาศแบบ “เตาอังโล่” มาปรับใช้เพื่อให้คุณภาพของอากาศชั้นใต้ดินมีประสิทธิภาพในการใช้เป็นที่อยู่อาศัย ตลอดจนสามารถเป็นที่เรียนของลูกศิษย์จำนวนมากและยังใช้เป็นพื้นที่ขยายแบบขนาดเท่าของจริงที่ผลิตผลงานต่าง ๆ ออกมาได้มากมาย

ภาพที่ 11 การระบายอากาศห้องใต้ดินเรือนไทยอาจารย์ปิญญ์ สุวรรณศรี

Source: Adapted from Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri] by Piyanut Suwankiri, 2018. Amarin.

ภาพที่ 12 รายละเอียดการระบายอากาศห้องใต้ดินเรือนไทยอาจารย์ปิญญ์ สุวรรณศรี

Source: Pracha Sangsayan, February 10, 2013. JPG.

ภาพที่ 13 การใช้บ้านเป็นสื่อในเรียนการสอนของ ภิญโญ สุวรรณคีรี

Source: Pracha Sangsayan, October 1, 2017. JPG.

สรุปผลการศึกษา

จากกรณีศึกษาเรือนไทยภาคกลางทั้ง 10 หมู่ ซึ่งเป็นผลงานการออกแบบระหว่าง พ.ศ.2531-2554 รวมระยะเวลา กว่า 23 ปี พัฒนาการของงานออกแบบภายใต้ปรัชญา “กาลเทศะสถาปัตยกรรมไทย” งานที่อาจกล่าวได้ว่ามีความโดดเด่นที่สุดคือ เรือนไทยอาจารย์ภิญโญ สุวรรณคีรี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการสอดประสานระหว่างฉันทลักษณ์รูปแบบ สถาปัตยกรรมไทยเข้ากับความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต เทคโนโลยี และวิทยาการที่เปลี่ยนไปได้อย่างลงตัว

อย่างไรก็ตาม ผลงานการออกแบบเรือนไทยของ ภิญโญ สุวรรณคีรี ยังมีลักษณะอื่น ๆ ที่ควรศึกษา คือ เรือนไทย เครื่องก่อที่เป็นพัฒนาการหนึ่งของเรือนไทย นอกจากนี้ประเด็นการศึกษาอื่น ๆ ที่น่าสนใจ เช่น การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไม้ ฉันทลักษณ์ สัดส่วนในการออกแบบ และการประยุกต์ภูมิปัญญาไทย เป็นต้น เป็นสิ่งที่ผู้สนใจอาจศึกษาได้ต่อไปในอนาคต

References

- Anuman Ratchadhon, Phraya. (1989). *Prapheni nueang nai kan pluk ruean taengngan khong Sathian Koset* [Rituals Thai house-building and marriage by Sathian Koset]. The Printing House of the Teachers' Council.
- Suwankiri, P. (2018). *Chiwit lae phonngan Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri* [Life and works of Associate Professor Dr. Pinyo Suwankiri]. Amarin.